

Д.Н. Козак

ДОСЛІДЖЕННЯ БАГАТОШАРОВОГО ПОСЕЛЕННЯ НА ХРІННИЦЬКОМУ ВОДОЙМИЩІ (уроч. ШАНКІВ ЯР) У 2009 р.

The research in 2009 at the multilayer site on the bank of Khrinnyky water reservoir identified three dwelling structures of Velbarska culture and a ritual area-sanctuary with a complicated building which was probably a community (intertribal) altar. A significant amount of handmade and wheel-made ceramics found near the sanctuary allow the author to date its functioning within the period from the second half of the 3rd c. to the middle of the 4th c.

У липні—серпні 2009 р. Волинська археологічна експедиція провадила дослідження пам'ятки в уроч. Шанків Яр. Розкоп ХХІІ площею 280 м² закладено вздовж розкопу ХХІІ 2008 р. у північно-східному напрямку. Культурний шар, який знаходився на глибині 0,4 м від рівня сучасної поверхні, був слабо насичений знахідками і мав потужність 0,3 м. У ньому траплялися переважно уламки ліпного та гончарного посуду вельбарської культури, рідше — фрагменти посуду слов'ян кінця Х — початку ХІ ст., окремі фрагменти ранньозалізного часу та поморсько-кльошової культури. Серед інших знахідок — срібний черепашкоподібний дзвіночок ХІІ ст., кілька залізних ножів, пряслиць, кістяних проколов, кісток тварин тощо. Переважну кількість речового матеріалу виявлено в об'єктах та навколо них. На ділянці виявлено три житла і святилище-жертвник вельбарської культури і три слов'янських житла Х ст.

Житла готів (вельбарська культура) різні за формою, орієнтацією, інтер'єром і конструктивними особливостями стін. Одне (116), найпримітивніше, мало видовжено-овальну неправильну форму розміром 5,1 × 2,4—3,4 м і було орієнтоване за лінією схід—захід. Стіни нерівні, дещо звужені донизу. Долівка підмащена глиною і дуже утрамбована в середній частині. Зафіксована висота земляних стін 0,15—0,20 м, але, очевидно, вони були значно вищі. Допускаємо, що вони були витоптани за функціонування готського жертвника пізнішого часу.

Житло 116 цікаве тим, що основою його наземної частини були стовпи, розташовані на поздовжній осі по центру долівки. Про це свідчать сім невеликих округлих ям завглибшки від 0,09 до 0,17 м. Стовпи зверху скріплювали поздовжньою балкою, на яку вмонтовували крокви. Нижня частина крокв опускалась на земляні стіни. Таким чином, зверху житло мало вигляд, використовуючи сучасну термінологію, куреня. Аналогів йому поки що немає. У житлі знайдено залізний ніж, прясла і значну кількість виключно ліпного посуду, форма і склад тіста якого дозволяють датувати об'єкт найранішою фазою існування поселення — кінцем ІІ ст.

Інакшими рисами характеризується інше вельбарське житло (111). Це була напівземлянка підпрямокутної форми з заокругленими кутками розмірами 4,6 × 3,6 м, висота земляних стін 0,7 м від рівня долівки. У видовженому південному кутку був материковий останець, який правив, вірогідно, за сходинку до будівлі. Житло орієнтоване, на відміну від попереднього, за лінією північ—південь. Стіни прямовисні, долівка рівна, дуже утрамбована, витоптана перед входом і посередині житла. У долівці виявлено сім стовпових ям, розташованих по периметру стін, глибина їх від 0,15 до 0,27 м, діаметр від 0,4 до 0,6 м. Розташування ям свідчить про стовпову конструкцію стін. Заокруглені кутки можуть вказувати, що форма оселі була близька до шатрової, а дах, може, плоским. У південно-східному кутку, впритул до сходинки, розміщувався материковий прилавок розмірами 4,2 × 0,6 м і заввишки 0,48 м від долівки. Він, вірогідно, був основою господарського прилавка. Посередині житла простежено скупчення вугілля, попелу та прогорілу долівку. Можливо, тут узимку розкладали вогнище для обігріву житла і приготування їжі.

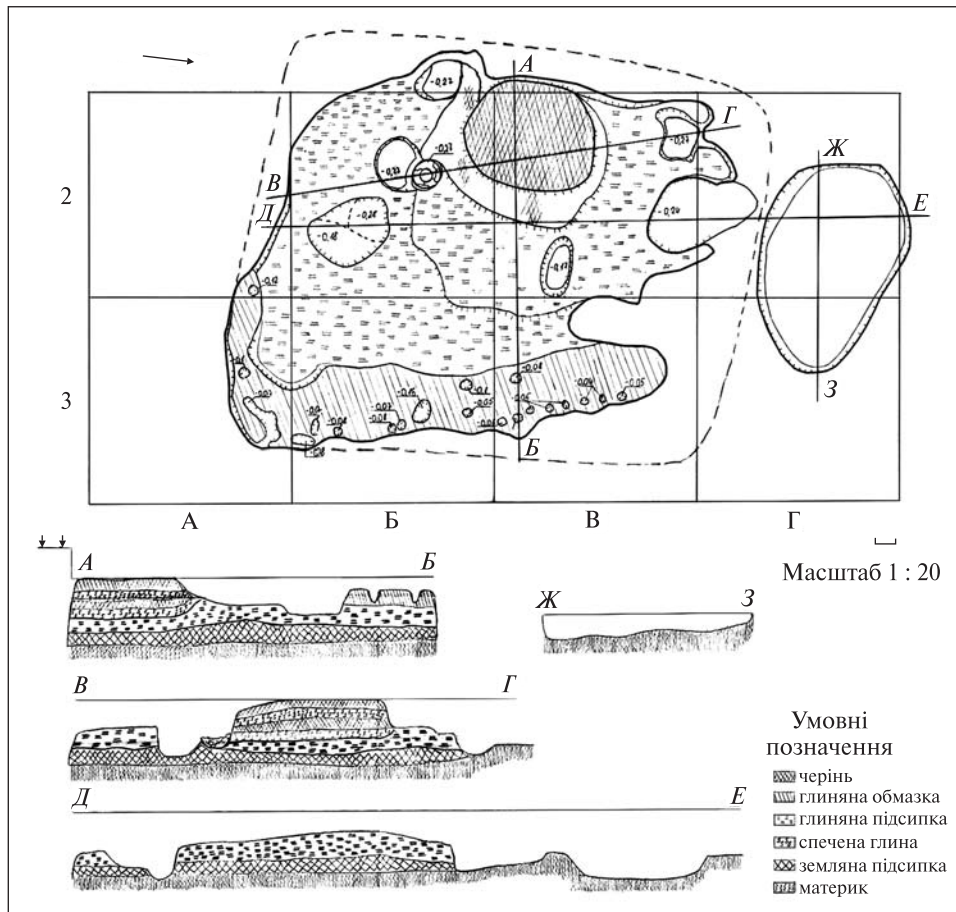

Рис. Хрінники, уроч. Шанків Яр. Капище

У заповненні виявлено значну кількість кераміки, знарядь і кісток тварин. Зафіксовано 59 уламків від ліпного посуду та сім від виготовленого на гончарному крузі, стінку амфори, а також три залізні ножі, уламок серпа, кістяну проколку, рибальський гачок, два прясла, намистину із патинованого скла та римський динарій із низькопробного срібла, дуже затертий.

Третє житло (114) було землянкою. Воно найбільше — розміри $7,0 \times 4,8$ м, висота земляних стін 1,0 м від рівня долівки, орієнтоване за лінією схід—захід. Долівка плоска й утрамбована на товщину до 0,1 м, що свідчить про тривале функціонування будівлі. Посередині північної короткої стіни розміщувався материковий останець розмірами $1,2 \times 0,6$ м, що піднімався на 0,88—1,05 м над рівнем долівки. Останець був зсунутий і мав у збереженій частині дуже утрамбовану поверхню. Найвірогідніше, це була сходинка, обкладена по боках, імовірно, деревом. Долівка перед сходинкою була вища на 7,0 см. Посередині довгої західної стіни розташовувався дуже зруйнований материковий останець. Його розміри $2,4 \times 0,6$ м, висота 0,83 м над рівнем долів-

ки. Вздовж останця розташовані дві стовпові ямки діаметром 0,15 м та завглибшки 0,24—0,27 м від рівня долівки. Стовпи, що стояли тут, утримували, вірогідно, дерев'яну обшивку останця, який правив за лежанку або був призначений для господарських потреб. У долівці житла, по кутках та посередині довгих і коротких стін, розташовано 11 ям від стовпів. Особливо глибокими і широкими були ями, що знаходилися посередині стін. Їх діаметр 0,50—0,52 м, глибина 0,52—0,62 м від рівня долівки. Розташування ям свідчить про стовпову конструкцію стін та двосхилий дах.

У заповненні котловану виявлено 89 уламків від гончарного посуду черняхівського типу (миски, кухлі, кувшини і горщики) та 96 уламків від ліпного (44 бочки, 40 вінець і чотири денця від мисок і горщиків), уламок друшляка, кухлика, а також два лощені фрагменти зі складним геометричним орнаментом.

На долівці житла, у різних кутках, виявлено близько десятка глиняних тягарців, бойову сокиру-кельт, ніж-кінджал, наконечник дротика, залізний ніж та кресало, дві кістяні шпильки, кілька прясел та дуже багато кісток тварин.

Найцікавішою спорудою є культовий майданчик-капище зі складною будівлею, яка була, вірогідно, общинним (міжплеменним) жертвником. Об'єкт виявлено в центрі скупчення жител, які належать до другої фази функціонування поселення (друга половина II — середина IV ст.), приблизно за 8—10 м від нього.

Основною капища був майданчик 5×4 м, вимощений на земляній підсипці завтовшки 0,10—0,15 м і зверху перекритий шаром насипної глини з домішками органічних речовин завтовшки 0,18—0,22 м. Споруда була орієнтована строго за лінією північ—південь.

Вівтар мав вигляд вогнища, розташовано-го посередині західної стіни з боку річки. Воно піднімалося над вимосткою на висоту 0,6 м і мало чітку круглу в плані форму діаметром 1,22 м та складалося з чотирьох напластувань: потужного шару прогорілої глини, намощеної на глиняну підсипку завтовшки 0,12 м, і самого череня завтовшки 0,12 м. На черінь знову було насипано дуже прогорілу глину шаром 0,13 м, яку вкривав ще один черінь завтовшки 0,13 м. Чи була ця чотиришарова вимостка осмисленою конструкцією вівтаря чи результатом його добудови в різний час, важко сказати. Нижній черінь капища складав прогорілий глиняний майданчик довкола вівтаря розмірами $3,0 \times 2,2$ м і заввишки 0,2 м над рівнем основної вимостки. В чотирьох кутках цього майданчика, довкола вогнища-вівтаря, розташовано чотири обгорілі всередині отвори діаметром 0,4—0,6 м. В одному з них зберігся горщик, вмонтований у глину. Він дуже перепалений. Очевидно, і в інших трьох ямах при функціонуванні капища були такі горщики.

Нижче, у глиняній вимостці, на її східному і західному краях, розміщувалися ще два отвори неправильної форми діаметром 0,60—0,65 м

і завглибшки 0,18—0,24 м від рівня глиняної вимостки. Призначення цих ям не з'ясовано. Очевидно, тут була якась ємкість (кошик, горщик) для зберігання жертвовної субстанції.

Східну частину капища напроти займала стіна заввишки 0,5 м над рівнем глиняної вимостки та завдовжки 4,20 м за ширини 0,55—0,60 м. Стіна складалася з трьох горизонтів: земляної підсипки завтовшки 0,20 м, перекритої добре прогорілим шаром глини з домішками випаленої обмазки завтовшки 0,20 м. Від конструкції збереглися отвори з вигорілими стінками. Всього зафіксовано 19 таких отворів, розміщених на відстані 0,10—0,15 м один від одного. Призначення цієї стіни з востромленими палями визначити за наявним матеріалом важко. Проте однозначно допускаємо, що вона не була огорожею, оскільки дерев'яна основа не витримала б дії вогню, який горів на вівтарі. Можливо, на палі, вмонтовані у стіну, настромляли голови чи якісь інші частини тварин, яких приносили в офіру.

За північною стіною споруди, за 0,1 м від неї, розміщувалася яма овальної форми розмірами $2,0 \times 1,4$ м та завглибшки 0,34 м від рівня виявлення.

Простір на схід від капища розмірами приблизно 14×7 м був вибитий в матеріку на глибину до 0,35 м. Цей шар сіро-брунатної гумусної маси був ущерть заповнений кістками тварин. Серед них є фрагменти черепів хижих тварин (вовк, вепр, лис) та свійських, а також фрагмент черепа, який належав людині віком 23—25 років, та кілька дитячих кісток — гомілок. Біля капища трапилися також бурштинова намистина та жіночі кістяні заколки.

Значна кількість ліпної та гончарної кераміки, зібраної біля капища, дозволяє визначити час його існування в межах другої половини III — середини IV ст.

